

УДК 78. 451

Сун Янінь

МЕТОДИЧНІ ПРИНЦИПИ ВОЛОДИМИРА ШУШЛІНА У ВИХОВАННІ СПІВАКІВ

У статті розглядаються методичні принципи, застосовані в практиці білоруським співаком та педагогом Володимиром Шушліним, який за роки багатолітньої праці в Китаї виховав величезний колектив оперних і камерних співаків для китайської та світової оперної сцени; проаналізовано основні положення цієї методики; узагальнено основні принципи роботи педагога зі своїми учнями.

Ключові слова: Володимир Шушлін, голос, активне і пасивне дихання, методичні принципи.

Понад 30 років (від 1924 по 1956 р.) в музичних навчальних закладах Китаю викладав відомий білоруський оперний і камерний співак (бас) Володимир Шушлін (1896, Гродно – 1978, Москва). Його здобутки у створенні вокальної школи у Китаї, з якої вийшло не одне покоління найвидатніших майстрів оперної сцени, важко переоцінити. Саме він познайомив Китай з класичним вокалом і заклав основи розвитку китайської академічної вокальної школи. Відомий китайський композитор Хе Лютін назвав його «основоположником китайського професійного співу» [5].

Навчаючись на початку 1900-х років у Придворній хорovій капелі в Санкт-Петербурзі, де процес виховання здійснювався паралельно з концертно-виконавською діяльністю, Шушлін брав уроки співу у педагога М. Клімова. У 1904 р. він вступив до Петербурзької консерваторії, де окрім занять композицією та диригуванням, брав уроки класичного вокалу у професора С. Габеля. Непересічний талант Шушліна одразу ж відзначив ректор консерваторії О. Глазунов: «Обдарований музикант і цілком зрілий артист, що досконало володіє своїм голосом» [2, с. 20].

Ще за життя Шушлін отримав визнання серед корифеїв російської опери, першим з яких був Федір Шаляпін. Наприкінці 1910-х років Шушлін працював солістом Маріїнського театру в Петербурзі, виконуючи партії цигана Куравара в «Лакме» Л. Деліба, Гренвіля в «Травіаті», Ріголетто в опері Дж. Верді, Чаплицького в «Піковій дамі» П. Чайковського, співав разом з Шаляпіним в операх «Борис Годунов» М. Мусоргського і «Золотий півник» М. Римського-Корсакова [1, с. 197–199].

У світі вокального мистецтва Китаю Шушлін (в Китаї він відомий як Су Ши Лін) постає зразком педагога, а його мистецтво – еталоном європейського класичного співу. Шушлін був першим зарубіжним співаком у Китаї, який виконував китайські пісні мовою оригіналу, серед них, наприклад – «Туга за рідною домівкою», «Не питай мене, звідки я», «Намальована квітка» та багато інших. Сучасники відзначали, що «він співав вільно, чітко промовляючи слова, ні в чому не поступаючись китайським виконавцям того часу. [...] Російський співак зміг об'єднати в собі чуття до музики, до мови і глибоко зрозуміти нашу історію та культуру» [4, с. 382].

Незважаючи на те, що серед праць китайських музикознавців вже існує ряд досліджень історії становлення та розвитку професійної вокальної освіти в Китаї, діяльність видатного педагога з Білорусі Володимира Шушліна в них не розгля-

дається. Про його величезні педагогічні досягнення періоду, проведеного в Китаї, майже не згадується і в російськомовному музикознавстві. Лише у 2008 р. в Пекіні була видана монографія Лі Тінвей «Вокальне і педагогічне мистецтво Шень Сяна» (одного з найталановитіших учнів Шушліна), в якій викладені окремі з висловлювань його педагога щодо методів роботи над активно-пасивним диханням.

Метою нашої статті є ознайомити українського читача і музиканта з основними засадами методики Володимира Шушліна у вихованні у співаків активного і пасивного дихання в процесі вокалізації.

У 1920-х роках в рамках радянсько-китайської дружби були дуже популярними гастролі радянських артистів у Китаї. Одним з тих, хто в числі перших співаків з Радянського Союзу приїхав на гастролі до оперного театру в Харбін (місто на півночі Китаю), був Шушлін. Висока оцінка харбінським музичним світом його виконавського таланту і надзвичайно тепле прийняття сприяли тому, що він на тривалий термін (майже 33 роки) затримався у Китаї. Шушліна було запрошено викладати вокальне мистецтво до Вищої музичної школи імені О. Глазунова в Харбїні. Одночасно він співав у трупі харбінського театру «Російська опера».

Слава про виняткові успіхи Шушліна-педагога і гостра потреба в національних професійних кадрах привели до того, що 1929 р. він отримав запрошення ректора першої у Китаї, нещодавно тоді відкритої, Шанхайської консерваторії викладати вокал.

За 33-річний період педагогічної діяльності в Китаї Шушлін реалізував себе як педагог найвищого класу, який виховав зіркову плеяду оперних і камерних співаків для китайської і світової оперної сцени. Серед його учнів – «китайський соловей», професор Шанхайської консерваторії Чжоу Сяоянь; Сі Ігуй, який сьогодні належить до першої десятки басів світового рівня; Шень Сян – лауреат численних міжнародних конкурсів, професор Пекінської центральної консерваторії; Вень Кечжень (видатна співачка, професор Шанхайської консерваторії) та багато інших [4, с. 384].

Упродовж всього «китайського» періоду Шушлін вів щоденники. Переїжджаючи в 1956 р. до Москви, ці щоденники залишив в Китаї. В 1996 р. у вигляді окремих думок, вони були опубліковані в Пекіні китайською дослідницею Лю Баося [4] і стали важливим документальним джерелом, що надає можливість «від першої особи» дослідити окремі особливості його педагогічного стилю. В цьому ж 1996 р., взявши за основу матеріали з щоденників Шушліна та особисті записи, зроблені під час уроків, Шень Сяном в Пекіні була видана монографія «Система викладання академічного співу» [6].

В роки навчання у Шанхайській консерваторії Шень Сян, займаючись зі своїм педагогом Шушліним, вів систематичні записи його висловлювань: про методи розвитку навичок співу, про системи постановки голосу, про роль гортані в звукоутворенні, про роль деяких видів опори голосу (*appoggiare la voce*) і про першорядну важливість правильного дихання при вокалізації. Результатом використання цих знань у своїй багатолітній практиці, а також записів Шушліна у щоденниках, стало видання Шень Сяном методичних порад про активно-пасивне дихання як одного з розділів власної системи викладання академічного співу. Створена на основі

методичних порад Шушліна, застосовувана і розвинена Шень Сяном в особистій виконавській та педагогічній практиці, сьогодні ця праця є однією з найважливіших в галузі вокальної педагогіки Китаю.

Важливим у вступі до монографії є наведення окремих міркувань Шень Сяна про саму вокальну школу Шушліна, отриману в роки навчання в Санкт-Петербурзькій Хоровій академічній капелі у М. Клімова (1881–1937). Це дозволяє зрозуміти джерела вокальної освіти Шушліна та їх розвиток у Китаї як продовження розвитку традицій російської співацької школи. Цікавими є відомості Шень Сяна про уроки, отримані Шушліним в юнацьких роках у знаменитого італійського співака і педагога Камілло Еверарді (1825–1899), який також був вчителем співу його петербурзького педагога Клімова.

Таким чином, увібравши в себе традиції російської та італійської вокальних шкіл, Шушлін практикував їх розвиток у Китаї. Розвиваючи свої методичні принципи, Шушлін прищеплював своїм учням навички паралельного розвитку художньо-виконавських якостей і техніки володіння голосом, поєднання акторської майстерності з невимушеністю і легкістю вокального виконання твору.

Особливу увагу Шушлін приділяв фізіології співака. Він вважав, що у творчій діяльності співака важливим фактором є стан нервової системи. В процесі співу участь бере не тільки голос, але й гортань, мускулатура, черевний прес, діафрагма, слух, легені, резонуючі порожнини, органи артикуляції та внутрішньої секреції. Цей доволі складний комплекс регулюється центральною нервовою системою. Умовно кажучи, мозок управляє схематичними умовними уявленнями (текст, ноти), перетворюючи їх в живе звучання голосу вокаліста зі створенням художнього образу. Всі ці фактори є взаємопов'язаними і, взаємно впливаючи один на одного, допомагають створити найкраще звучання голосу. Розвиток голосового комплексу і вироблення правильних стійких навичок, таких як відчуття голосового апарату, відкритого рота і горлянки, піднесеного м'якого піднебіння, резонування, «м'якості звучання», «прикриття» звуку стають основними завданнями у підготовці вокаліста.

Шушлін звертав увагу на те, що серед звичайних недоліків більшості молодих співаків є недостатній діапазон, слабка техніка, невміння формувати звук, відсутність художнього смаку, що в комплексі вказує на дефіцит вокальної культури співака. Із записів Шень Сяна можна довідатися про відповіді на ці запитання і запропоновані спеціальні приклади розспівок для різних голосів та систему вправ для покращення дикції.

Враховуючи фонетичні особливості китайської мови, якою Шушлін досконало оволодів, важливого значення він надавав роботі над артикуляцією. У китайській мові не використовується алфавіт, а кожне слово при написанні зображається ієрогліфом. Існує приблизно 49030 ієрогліфів, кількість яких за необхідності може збільшуватися. За загальними законами фонетики кожний ієрогліф складається з приголосного і голосного звуків. Виходячи з цього, у вокалізації розроблена фонетична транскрипція ієрогліфів. Шушлін вважав, що «фонетика будь-якої мови безпосередньо впливає на дикцію, створюючи свої національні особливості і колорит. Чітку дикцію можна виробити у співі будь-якою іноземною мовою, і це стає особливо важливим для успішного співу мовою оригіналу» [7, с. 78].

Одним з основоположних методів Шушлін вважав навчання «активно-пасивному диханню». У записах Шень Сяна привертає увагу розподіл Шушліним навчання цьому методу на п'ять етапів, де головним стає вироблення у співака «ставлення» до досягнення цих етапів: ставлення до активного і пасивного дихання при вокалізації; ставлення до джерела звуку при активному і пасивному диханні; ставлення до активного і пасивного резонування у вокалізації; ставлення до активного і пасивного дихання при співі «закритим методом»; ставлення до активного і пасивного дихання при вимові у вокалізації.

Основою дихальної методики Шушліна є те, що співак повинен відтворювати природний стан людини – тобто процеси вдихання і видихання повітря не фіксуються. Якщо співакові природою дане хороше дихання, мудрий педагог не повинен втручатися в його роботу, а повинен досягати м'якшого видихання при взаємозв'язку звуковидобування та дихання. Найменше витрачання м'язової енергії забезпечує повноцінне звучання і запобігає перенапруженню голосових зв'язок. Основою вокальної майстерності Шушлін вважав кантиленне виконання, яке може бути лише на м'якому видиханні. Це є необхідним для фонування звуку, в іншому випадку співака спіткає неминучість форсування звуку, що приведе до передчасного зношення голосу. Важливим, вважав Шушлін, є те, що для оточуючих вдихання і видихання повинні бути непомітними, спокійними, без різких рухів та напруження. В монографії докладно описані технічні прийоми і вправи, що допомагають співакові-початківцю при усуненні труднощами.

Спробуємо узагальнити окремі думки Шушліна щодо його методики вироблення у співака активно-пасивного дихання при вокалізації і розтлумачити її сутність.

На першому етапі (ставлення до активного і пасивного дихання у вокалізації) Шушлін проводить паралель про природне дихання людини у повсякденному житті: ми не звертаємо увагу на те, як при розмові або співі в легені всмоктується повітря. Це пасивна поведінка людини. Подібно до розтягування міху в акордеоні і наповнення повітрям, а потім при його стисканні і виході повітря через отвори натиснутих клавіш з'являються звуки різної сили і висоти. Цю істину слід усвідомити і зрозуміти при засвоєнні техніки дихання при співі, яка складається з чотирьох етапів: вдих, управління, контроль над потоком повітря і вентиляція.

При вдиханні діафрагма опускається і черевна порожнина стає випуклою, а не навпаки: ми ініціюємо підняття грудної клітини, розширюємо її і вона наповнюється повітрям. Це дуже просто зрозуміти, що при вдиханні нижня частина грудної клітини розширюється. Складно навчитися видобувати потрібні звуки при витісненні повітря.

Потоками повітря необхідно навчитися управляти. Якщо його не контролювати, то повітря при вокалізації буде дуже швидко вдихуватися, що призведе до неякісного співу і, в результаті – до різноманітних захворювань горла і болей у спині. Тому, в психологічному сенсі, ініціативу управління потоком повітря, яке вдихається, потрібно взяти на себе і виробити метод відчуття вдихання, не подібного до різкого «позіхання», а повільного «всмоктування» повітря маленькими ковтками. Це метод активного (свідомо керованого) вдихання, який поєднується з мисленням поступового «всмоктування повітря», тобто контролю над вдиханням.

Сорбувати (поглинати) повітря необхідно повільно і довести це вміння до підсвідомого рівня.

При вокалізації необхідно постійно контролювати силу потоку повітря при вдиханні та видиханні. Коли правильна дихальна «ініціатива» у співака спрацьовує підсвідомо, значить вже випрацьоване пасивне дихання.

«Вміння виробити активно-пасивне дихання при співі, – вважав Шушлін, – постає надто важливим, оскільки це має прямий зв'язок з красивим звучанням голосу, якісною артикуляцією і резонуванням» [6, с. 5].

Для вироблення у співаків навичок запропонованого методу дихання він наводить ряд вправ. Початкова з них полягає в сольфеджуванні на одному звукові спочатку різних голосних, а потім приголосних звуків на вдиханні при повільному темпі, рахуючи до восьми, наприклад:

а	о	ю	е	и	я	а	о
1	2	3	4	5	6	7	8

м	п	л	с	н	ч	ш	х
1	2	3	4	5	6	7	8

Після цього ці ж вправи декілька разів слід виконувати при співі на одному звукові при видиханні.

Третя вправа – проспівувати голосні на вдиханні, а приголосні – на видиханні і навпаки.

Відзначимо, що звуки для цих вправ обрані, виходячи з особливостей фонетики китайської мови, якою Шушлін оволодів досконало: автор уникає пари протилежних глухих-дзвінких приголосних як «б – п», «в – ф», «л – р».

Аналізуючи джерела формування активно-пасивного дихання, важливого значення в питанні чистоти та сили звучання Шушлін приділяв фізіологічному станові гортані і роботі над двома важливими складовими: правильна позиція гортані і помірний темп ковтання.

Важливим елементом у вокалізації є стан помірного закриття гортані. Чим більшим є потік повітря при вдиханні, тим сильніше він діє на вібрацію та силу звуку. Тому для видобування хорошого звуку співакові необхідно навчитися помірно відкривати ротову щілину і слідкувати за положенням кадика, щоби «витік» повітря був незначним.

Особливо важливим це постає при співі у стилі бельканто, коли голосові зв'язки ледь прикриті, але не перешкоджають вібрації повітряного потоку. Таке положення органів, що беруть участь при вокалізації, допомагає досягати красивого «матового» звучання голосу. «Відкритий» звук більше властивий при співі народних пісень.

Продовжуючи розвивати методичні принципи свого наставника, Шень Сян відзначав у монографії, що педагогові необхідно постійно вдосконалюватися і бути відкритим для діалогу. В роботі педагога важливо, поєднуючи якості суворості та доброзичливості, вибудувати з учнем стосунки глибокої довіри, дати йому правильний напрям у житті, прищепити загальнолюдські моральні цінності, знайти і розвинути в ньому його індивідуальний неповторний талант і навчити бути в постійному пошуку відкриттів нового у своїй професії. В роботі педагога важливо не тільки дати знання, але навчити аналізувати і відчувати щастя від своїх пізнань [3, с. 116].

Song Yaning. Methodical principles of singers education by Volodymyr Shushylin. In the article it is researching principles of the active-passive breathing methodics by vocalization of belorussian singer and pedagogue Vovlodymyr Shushylin; was analized main provisions of that methodic; generalized the main principles of pedagogue work with his students. Over 30 years (from 1924 till 1956) in Chinese musical education institutes Volodymyr Shushylin, a famous belorussian opera and camera singer (bass) was teaching (1896, Grodno – 1978, Moscow). His merits of Chinese vocal school creation, which produced several generations of most popular masters of the opera scene of the country, is hardly estimated. He has acquainted China with serious vocal and founded Chinese academic vocal school. Shushylin was one of the first singers from multinational Russia, who came for touring to Harbin's opera house (northern town of China). He left there for 30 years and was teaching in Shanghai conservatory of the soul singing. During the years of his pedagogical activity he trained a big collective of opera and camera stars for Chinese and world opera scene. Among them are – “Chinese nightingale”, professor of Shanghai conservatory – Zhou Xiaoyan; Xie Yigui, who enters today the first tens of bass singers in the world; Shen Sjang – laureate of multiple international contests, professor of Pekin's central conservatory; Wen Kezheng – famous singer, professor of Shanghai conservatory and many others. The target of the article is to meet Ukrainian audience with main principles of Volodymyr Shushylin's methodic of active and passive breathing creation while vocalization process. Studying of active-passive vocal breathing Shushylin divided for 5 stages. The main point is singers creation of the “treatment” to these methods: treatment to the active and passive breathing while vocalization; treatment to the sound source while active and passive breathing; treatment to the active and passive resonance in vocalization; treatment to the active and passive breathing while singing by “closed method”; treatment to the active and passive breathing while pronunciation while breathing in vocalization. During the education in Shanghai conservatory Shen Sjang systematically noted of Shushylin's statements about singing skills development methods, about voice setting system, role of ralynx in sound creation, about role of some examples of voice supports and importance of right breathing while vocalization. A result of this knowledge usage in his own long-term practical experience became an edition by Shen Sjang of “Methodics of active-passive breathing”, which is one of the most important manual in Chinese vocal pedagogy.

Key words: Volodymyr Shushylin, voice, active and passive breathing, methodological principles.

Література

1. Бирюч Петроградских государственных театров. – Петербург, 1919. – С. 197–199. – №13/14(№2).
2. Кудрявцева Е. Михаил Георгиевич Климов // Деятели хорового искусства Санкт-Петербургской консерватории / Санкт-Петербургская Государственная Консерватория им. Н. А. Римского-Корсакова. – Санкт-Петербург, 1993. – С. 15–32.
3. Лі Тінъвей, Лі Тіньюань. Вокальне і педагогічне мистецтво Шень Сяна [кит. мовою]. – Пекін: Народне видавництво, 2008. – 238 с.
4. Лю Баося. В. Г. Шушлин и вокальное образование в Китае // *Материалы XIX Международной научно-практической конференции «Управление в социальной и экономической системе»*, Минск, 18 мая 2010 г. – Минск, 2010. – С. 381–382.
5. Фишер С. В Китае повсеместно изучается искусство // *Советская Чувашия*. – 7 сентября 2011. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sovch.chuvashia.com/?p=46325>.
6. Шень Сян. Система викладання академічного співу [кит. мовою]. – Пекін: Пекінська Центральна консерваторія музики, 1996. – 149 с.
7. Юй Цину. Спогади Шушліна [кит. мовою]. – Пекін: Народна музика. – 1996. – 120 с.

